

УДК 343.985:(343.72:331.5)(477)

М. В. Шкрибайло
аспірант кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Інститут працевлаштування безумовно посідає важливе місце за якісної організації життєдіяльності особистості, оскільки для забезпечення власних благ завжди існує необхідність в отриманні фінансових ресурсів, що сприятимуть досягненню як найменших (базових) потреб (таких як їжа, одяг та сприятливі житлові умови), так і вимог, зумовлених розвитком цивілізації. Проте працевлаштуватися не завжди легко, оскільки перешкодою в отриманні омріяної вакансії можуть бути різноманітні чинники: від перенасичення ринку праці до бажання легких грошей без особливих інтелектуальних і фізичних затрат. Зазначені чинники зумовлюють виникнення шахрайства у відповідній сфері.

Методологічну основу дослідження склали праці В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.М. Василюва, І.О. Возгріна, І.Ф. Герасимова, А.Ю. Головіна, О.Н. Колесніченка, Г.А. Матусовського, А.Ф. Облакова, В.А. Образцова, В.В. Тіщенко, Б.В. Щура, М.П. Яблокова та інших учених.

Метою статті є аналіз правової сутності шахрайства у сфері працевлаштування та надання належної його криміналістичної класифікації, що в подальшому сприятиме розробці окремої методики розслідування таких злочинів.

Шахрайство в ст. 190 Кримінального кодексу України визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою; воно розглядається як злочин проти власності.

О.І. Бойцов зазначає: «Вдаючись до обману або зловживання довірою з метою безоплатного звернення на свою користь чужого майна, злочинець впливає на свідомість і волю власника майна таким чином, що той, уведений в оману, ніби «добровільно» відчужує на користь шахрая власне чи довірене йому майно <...> вважаючи, що для цього є законні підстави» [1, с. 319].

Розпочинаючи злочинні дії, особа створює модель шахрайської операції у своїй свідомості, розробляє схеми її проведення, вживає організаційні й технічні заходи, спрямовані на забезпечення можливості її практичної реалізації [3, с. 84], таким чином використовуючи наявні в неї знання з метою формування реальної моделі для реалізації планів щодо обману іншої особи, переслідуючи цілі фінансової вигоди.

Щодо розуміння поняття «працевлаштування» необхідно зазначити, що це система організа-

ційно-правових заходів для забезпечення підприємств, установ, організацій кадрами працівників та надання допомоги громадянам в отриманні роботи [4, с. 103]. Згідно зі ст. 8, 18 Закону України «Про зайнятість населення» працевлаштування здійснюється громадянами самостійно шляхом звернення до підприємства, установи, організації, індивідуального селянського (фермерського) господарства й до інших роботодавців або під час безоплатного сприяння державної служби зайнятості чи за сприяння суб'єктів підприємницької діяльності, що надають платні послуги з працевлаштування іноземних громадян та осіб без громадянства, крім найнятих відповідно до угоди про розподіл продукції, які прибули в Україну на визначений строк, отримують право на працевлаштування лише за наявності в них відповідного дозволу, виданого державною службою зайнятості України, якщо інше не передбачається міжнародними договорами України. Працевлаштування розглядається як основна форма реалізації права на працю та є передумовою такого явища, як зайнятість [5, с. 722].

Із ч. 1 ст. 21 Кодексу законів про працю України постає, що індивідуальне трудове відношення виникає на підставі двосторонньої угоди між працівником та власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, яких на цей час більш доцільно визначати терміном «роботодавець».

Безумовно, важливу роль під час вчинення шахрайства щодо працевлаштування відіграють волевільні дії. Першою й відправною точкою як із боку злочинця, так і з боку особи, яка постраждає від злочину, є усвідомлення мети: у першого – отримання фінансової вигоди шляхом вчинення шахрайських дій, у другої – отримання роботи, що в подальшому привело б до фінансової вигоди. Кінцева мета в обох сторін під час вчинення цього виду злочину є завжди однаковою, проте способи досягнення різняться. Приступаючи до діяльності, людина попередньо орієнтується в її умовах із метою вироблення певного плану дій.

Мотивація злочинної поведінки складається з двох етапів: формування мотиву та його реалізації. Мотивуючий вплив на вчинення шахрайства надалі здійснюють самі потреби, причому здебільшого матеріальні. Перед особою, яка усвідомила, що задоволення її потреб можливе лише за допомогою майнових благ, виникають два варіанти

вирішення проблеми: отримати ці блага законним шляхом або ж отримати їх злочинним способом [6, с. 118].

Відповідно до наведеного *шахрайство у сфері працевлаштування – це протиправні діяння, вчинені фізичною осудною особою шляхом обману чи зловживання довірою, основною особливістю якої є фіктивна домовленість фізичних осіб або ж фізичної та юридичної особи про надання послуг щодо вступу в трудові правовідносини задля задоволення особистих потреб та отримання доходу в грошовій чи іншій формі.*

Дотримуючись мети публікації, необхідно визначити криміналістичну класифікацію злочинів у цій сфері.

Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із шахрайством у сфері працевлаштування, у науковій літературі не досліджувалась. Водночас розробка методики розслідування зазначених злочинів потребує їх систематизації за криміналістичними ознаками відповідно до цілей і завдань криміналістичної методики. Така класифікація, як слушно зауважує Б.В. Щур, має виконувати специфічні завдання, пов'язані з формуванням окремих криміналістичних методик та оптимізацією процесу розкриття й розслідування злочинів [7, с. 141].

В.В. Тіщенко вважає, що класифікацію можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за визначеними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше й точніше виділити та оцінити їхні властивості, зв'язки й відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, слугує базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [8, с. 28].

У юридичній літературі щодо підстав криміналістичної класифікації злочинів склались дві основні позиції, одну з яких було викладено О.М. Васильєвим, В.О. Образцовим та М.П. Яблоковим. Науковці зазначали, що криміналістична класифікація повинна виходити з криміналістичних критеріїв, які мають значення для розкриття злочинів [9, с. 78].

Пізніше М.П. Яблоков уточнив свою думку, стверджуючи, що криміналістична класифікація злочинів, будучи тісно пов'язаною з кримінально-правовою, найбільше сприяє цілеспрямованості розроблюваних методик розслідування, більшою мірою відповідаючи потребам слідчої практики [10, с. 46].

Іншу позицію обґрунтував О.Н. Колесніченко, який вказав на те, що для класифікації злочинів мають значення як критерії кримінально-правового характеру, так і специфічні криміналістичні критерії [11, с. 10].

В.О. Образцов наголошує на класифікації злочинів на криміналістичній підставі з огляду на криміналістичні характеристики злочинів і слідчих ситуацій [12, с. 107].

Іншої думки дотримується Р.С. Белкін, який за підставу криміналістичної класифікації злочинів узяв склад злочину. Таку ж позицію займає Ю.В. Шепітько, який визначає криміналістичну класифікацію як систематизацію злочинів за кримінально значущими основами, що сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробці окремих криміналістичних методик. Твердження вченого базується на кримінально-правовій класифікації, оскільки він вважає за необхідне враховувати спосіб вчинення й приховування злочину, особу злочинця та потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники [13, с. 119].

А.В. Іщенко, розглядаючи проблеми криміналістичної класифікації злочинів, визначив, що її може бути проведено за декількома загальними ознаками, а саме відповідно до інститутів кримінального законодавства залежно від таких факторів: суб'єкта їх вчинення, потерпілого (його віку, статі, стану здоров'я, місця проживання), способу вчинення злочинів, сфери їх вчинення (побут, дозвілля, виробництво, наука, культура, спорт тощо) та місця вчинення злочину [14, с. 271].

З огляду на наведене доцільно підтримати позицію тих учених, які в основу криміналістичної класифікації злочинів покладають кримінально-правові підстави, враховуючи при цьому кримінально значущі ознаки.

Класифікація злочинів, пов'язаних із суб'єктом шахрайства під час працевлаштування:

- 1) за кількістю учасників:
 - одноособово, що пов'язується з відносно простим механізмом шахрайства;
 - групою осіб, що характеризується ускладненим механізмом шахрайства;
 - організованою групою, якій притаманний складний механізм шахрайства;
- 2) за часовим проміжком:
 - уперше;
 - повторно;
- 3) за віком:
 - досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність;
 - не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність (шахрайські дії у сфері працевлаштування за допомогою мережі Інтернет);
- 4) за рівнем зв'язку між суб'єктами:
 - родичі;
 - близькі знайомі;
 - знайомі деякий період;
 - предмет злочину є причиною знайомства;
 - знайомство здійснювалось через мережу Інтернет, особисто не бачились;

– інші види зв'язку між суб'єктами;

5) за родом:

– чоловіки;

– жінки;

– чоловіки та жінки;

6) за територіальною приналежністю суб'єкта вчинення злочину:

– громадянин України;

– іноземець;

– особа без громадянства;

– особа з подвійним громадянством.

Під час класифікації злочинів, пов'язаних із суб'єктом, необхідно звернути увагу на вікову особливість, оскільки в осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, практично відсутня можливість вчинення такого виду злочину, так як рівень довіри до них невеликий; як наслідок, у них відсутня можливість шляхом введення в оману чи зловживаючи довірою здійснити шахрайство у сфері працевлаштування.

Також, здійснюючи шахрайства в зазначеній сфері за співучасті або в складі групи осіб, учасники можуть бути особами з різних країн, особливо в тих випадках, коли використовується схема «працевлаштування за кордоном».

Класифікація шахрайств у сфері працевлаштування, пов'язаних з об'єктом злочину:

1) за особою потерпілого:

– фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової та (або) моральної шкоди (шахрайство вчинюється шляхом обману чи зловживання довірою потенційного працівника роботодавцем або ж третьою стороною);

– юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (шахрайство вчинюється шляхом обману підприємства, установи, організації «начебно» працівником);

2) за характером безпосереднього предмета посягання: матеріальні цінності, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами (під час здійснення зазначеного виду шахрайства мова йде про фінансові кошти в українській або іноземній валюті).

Характеризуючи об'єкт злочину, варто зазначити, що потерпілими можуть бути не лише фізичні особи, а й підприємства, установи, організації. Часто в такій «капкан» потрапляють державні органи, видаючи соціальну допомогу, отримавши від шахраїв неправдиві відомості щодо їх заробітної плати, унаслідок приховування безробітними факту зайнятості як під час реєстрації в службі зайнятості, так і в період отримання соціальних виплат, а також через надання підроблених документів (трудова книжка тощо).

Класифікація злочинів, пов'язаних з об'єктивною стороною шахрайства під час працевлаштування:

1) за способом вчинення злочину:

– «мережевий маркетинг» (обман через Інтернет);

– «підпільні кадрові агентства» (насправді компанії з надання інформаційних і консультаційних послуг);

– «майстерня вдома» (шахраї пропонують роботу на дому, обіцяючи при цьому нескладні завдання й хорошу оплату, проте спершу за працевлаштування необхідно заплатити);

– «медкомісії під час працевлаштування» (комісії зазвичай є або безкоштовними, або їх оплачує підприємство-роботодавець, тому шукачу роботи варто насторожитися, якщо від нього вимагають оплатити ці послуги);

– «робота на випробувальний термін» (без наміру подальшого працевлаштування);

– платне навчання перед початком роботи;

– працевлаштування за кордон (маючи на меті виманити кошти в шукача роботи, проте без наміру сприяти в працевлаштуванні);

– надання неправдивих довідок про працевлаштування з метою отримання соціальних виплат.

Необхідно зазначити, що наведені способи вчинення шахрайства у сфері працевлаштування не є вичерпними та потребують подальшого вивчення.

2) за місцем вчинення шахрайства:

– житло чи інше володіння особи;

– офісне приміщення, на території якого здійснено кримінальне правопорушення;

– вулиця чи інші громадські місця тощо.

Класифікація злочинів, пов'язаних із суб'єктивною стороною злочину:

– вчинені із заздалегідь обдуманим умислом;

– вчинені з умислом, що виник раптово.

Зазначена класифікація є важливою для формування криміналістичної характеристики таких злочинів, а також для врахування їхніх особливостей під час розробки версій і цілеспрямованого пошуку слідів злочину.

У процесі узагальнення практики та в результаті аналізу наукових криміналістичних досліджень безумовну необхідність становить розробка окремої криміналістичної методики під час розслідування шахрайства у сфері працевлаштування. Відправною точкою в процесі такої роботи є визначення основних понять і класифікуючих ознак шахрайства у сфері працевлаштування, які в подальшому використовуватимуться в процесі розробки зазначеної методики.

Література

1. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.

2. Про судову практику у справах про злочини проти приватної власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

3. Ларичев В.Д. Коммерческое мошенничество в России: способы совершения, методы защиты / В.Д. Ларичев, Г.М. Спирин. – М. : Экзамен, 2001. – 256 с.

4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 620 с.

5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.

6. Лысодед А.В. Об особенностях преступного поведения при мошенничестве / А.В. Лысодед // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 2000. – Вип. 4. – С. 116–126.

7. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик / Б.В. Щур. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 319 с.

8. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В.В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.

9. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н. Васильев, Н.П. Яблоков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1984. – 143 с.

10. Криминалистика : [учебник] / под ред. Н.П. Яблокова. – М. : Юрист, 2001. – 718 с.

11. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колесниченко. – Х. : Юрид. ин-т, 1976. – 76 с.

12. Образцов В.А. К вопросу о методике расследования преступлений / В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1977. – Вып. 27. – С. 102–109.

13. Шепітько В.Ю. Криміналістика: енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю. Шепітько ; за ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 554 с.

14. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень / А.В. Іщенко. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2003. – 359 с.

Анотація

Шкрибайло М. В. Поняття та криміналістична класифікація шахрайств у сфері працевлаштування. – Стаття.

У статті досліджено питання криміналістичної класифікації шахрайства у сфері працевлаштування, що має теоретичне значення для правильного й детального вивчення його аспектів а також під час розробки окремої криміналістичної методики.

Ключові слова: шахрайство, сфера працевлаштування, обман, зловживання довірою, трудові правовідносини.

Аннотация

Шкрибайло М. В. Понятие и криминалистическая классификация мошенничества в сфере трудоустройства. – Статья.

В статье исследован вопрос криминалистической классификации мошенничества в сфере трудоустройства, что имеет теоретическое значение для правильного и детального изучения его аспектов, а также при разработке отдельной криминалистической методики.

Ключевые слова: мошенничество, сфера трудоустройства, обман, злоупотребление доверием, трудовые отношения.

Summary

Shkrybaylo M. V. Concept and criminalistic classification of fraud in the field of employment. – Article.

The question of classification criminalistics fraud in the employment sphere was investigated in this article, it has the theoretical value for the correct and detailed study of its aspects, as well as the development of a private criminalistics methodology.

Key words: fraud, employment sphere, deception, abuse of confidence, labor relations.